

SÜNNÎ TEOLOJİNİN BELÂ VE MUSİBET ANLAYIŞINA ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

 Recep ÖNAL^a

Öz

İnsanlık tarih boyunca çeşitli belâ ve musibetlere maruz kalmıştır. Bunun en son örneğini Aralık 2019'da Çin'de ortaya çıkan COVID-19 salgını oluşturmaktadır. Öldürücü vasfıyla insanlığı derin bir korku ve paniğe sevk eden bu salgın karşısında insanlar, ölümün nesnel gerçekliğiyle yüzleşti. Salgına yakalanan, salgın nedeniyle yakınlarını kaybeden, işsiz kalan milyonlarca insan çaresizlik, kaygı ve korku gibi psikolojik duygulara maruz kaldı. Hiç şüphesiz yaşanan bu buhran dönemi günümüze has bir durum değildir. Tarih boyunca insanlığın çeşitli salgın hastalıklara maruz kaldığı bilinmektedir. Kur'an'da da bu duruma dikkat çekilmekte, tarihin her döneminde insanların çeşitli musibetlerle denendikleri belirtilmektedir. Ayrıca musibetlerin yaşandığı zamanlarda nasıl yorumlamaları gerektiğine açıklanmaktadır. Bu anlamda insanlar musibetlerin bilinen ve bilinmeyen anlamları üzerinde tefekkür etmeye teşvik edilmekte, bunlardan bir kısmının imtihan, bir kısmının ders ve ibret almaya yönelik olduğu belirtilerek, bu tür hadiselerin nasıl anlamlandırılması gerektiğine yönelik bizlere yol gösterilmektedir. Sünnî âlimler de Kur'an'ın bu yaklaşımından hareket ederek, insanların belâ ve musibetleri nasıl yorumlamak gerektiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu çerçevede belâ ve musibetleri imtihan ve kader çerçevesinde ele almışlardır. Eş'arîler, Allah'ın mutlak irade ve kudretine bir sınırlama ve eksiklik getirmeme adına musibetlerde belli bir hikmet veya amacın bulunmasını gerekli görmemiş, dünyada iyi ya da kötü olsun var olan her şeyi Allah tercih edip yarattığı için iyi ve güzel kabul etmişlerdir. Allah'ın kudret ve irade sıfatlarını zedelememeye çalışan Mâtürîdîler ise Eş'arîlere nispeten daha dengeli bir yol tutarak, ilahî fiillerde belli bir hikmetin ve amacın bulunmasını gerekli görmüşlerdir. İşte bu makalede Sünnî âlimlerin konuya dair görüşleri tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Kelâm, Eş'ariyye, Mâtürîdiyye, İmtihan, Musibet.

^a Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, recep.onal@giresun.edu.tr

CRITICAL APPROACH TO SUNNĪ THEOLOGY'S UNDERSTANDING OF TROUBLES AND TRIBULATIONS

Abstract

Humanity has been exposed to various troubles and calamities throughout history. The most recent example of this is the COVID-19 epidemic that emerged in China in December 2019. In the face of this epidemic, which caused humanity to fear and panic with its deadly character, people faced the objective reality of death. Millions of people who were caught in the epidemic, lost their relatives due to the epidemic, and became unemployed were exposed to psychological traumas such as helplessness, anxiety and fear. Undoubtedly, this period of depression is not unique to our day. It is known that humanity has been exposed to various epidemic diseases throughout history. In the Qur'ān, attention is drawn to this situation, and it is stated that in every period of history, people have been tried with various calamities. Sunni scholars have also made explanations about how people should interpret calamities based on these data of the Qur'ān. In this context, the Ash'arites did not consider it necessary to have a certain wisdom or purpose in calamities in order not to limit or deficiencies in Allah's absolute will and power, and they accepted everything that exists in the world, whether good or bad, as good because Allah preferred and created it. Maturidis, on the other hand, took a more balanced way than the Ash'aris and considered it necessary to find wisdom and purpose in divine actions. In this article, the views of Sunni scholars on the subject will be determined.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Keywords: Kalam, Ash'arism, Māturīdism, Exam, Troubles.

Giriş

İslâm'ın inanç esaslarının doğru bir şekilde benimsenmesi İslâm akaidini doğru ve sahih bir biçimde öğrenmekle mümkündür. Hal böyle olunca, İslâmî ilimleri arasında Kelâm ilminin önemi ortaya çıkmaktadır. İslâm düşünürlerinden bir kısmı Kelâm'ın önemine dikkat çekmek için bu ilmi "Eşrefu'l-Ulûm" şeklinde nitelendirmişlerdir. Hiç şüphesiz İslâm akaidini doğru ve sahih bir biçimde öğretmek, anlatmak ve savunmak için Kelâma ihtiyaç olduğu aşikârdır. Bu duruma dikkatimizi çeken Gazzâlî (ö. 505/1111) toplum içinde seçkin kişilerden bir kesimin kelâmıla meşgul olması gerektiğini, hatta bu ilmi öğrenmenin farz-ı kifâye olduğunu söylemektedir.¹

¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, çev. Kemal Işık (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 14-15. Ebû Hâmid Muhammed Gazzâlî, *Halkın*

Kelâmıla meşgul olmak belki halk için zorunlu değildir, ama inançsızlığın, bid'at ve hurafelerin yayıldığı zamanlarda İslâm akaidini savunacak, inanç yönünden zararlı ve sapık akımların dine yönelik itiraz ve eleştirilerini giderecek kimseler için Kelâm öğrenmek zaruridir.

Kelâm'ın, inanç konularını ve Müslümanların itikadî problemlerini araştıran ve bunlara sebep olan etkenlerin muhtevası ve nedenselliği üzerinde duran meseleleri kendine konu edinmesi, onun yapısı gereğidir. Zira Kelâm'da ele alınan itikadi konular sabit olmakla birlikte, meselelerinin ele alınış ve işleniş tarzı, zaman ve mekânlara göre de değişebilmektedir. Bu çerçevede "her ortamda yaşanabilen bir İslam" ideal ve ülküsüyle hareket eden Müslümanların, salgın hastalık, depresyon, sel, kıtlık vb. belâ ve musibetler karşısında nasıl davranmaları gerektiği de Kelâm ilminin cevaplandırması gereken bir husus olsa gerektir. Bu bağlamda günümüz insanının 2019'un Aralık ayından itibaren maruz kaldığı COVID-19 salgınının da sebep ve sonuçları itibariyle Kelâmı ilgilendiren bir konu olduğunu söylememiz gerekir. Çünkü bütün dünyayı etkisi altına alan COVID-19 sadece ticaret, ekonomi, eğitim, sağlık, siyaset ve sosyo-kültürel hayatta değil aynı zamanda dinî yaşamda ve dinî kurumlarda da etkilerini göstermiş durumdadır. Nitekim gerek kendi gözlemlerimizle gerekse basın ve medya vasıtasıyla dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan Yahudi, Hıristiyan, Müslüman, Budist ve Hindu vb. dinlere mensup olanların bu süreçten etkilendiklerine şahit olmaktadır. Kaldı ki salgının insanların inanç dünyalarına olumlu ya da olumsuz birtakım yansımaları ve etkileri de olmuştur. Bu bakımdan salgını, insanların Tanrı ile olan ilişkilerini ve dine olan bakışlarını göstermesi açısından bir imtihan vesilesi okumak da mümkündür. Zira felaketlerin yaşandığı bu tür zamanlarda insanlar, inanç bakımından daha kesin ve keskin bir noktaya kayabilmektedirler. Bu durum uzak ve yakın tarihte gerçekleşen felaketler karşısında yaşanmış tecrübelerden anlaşılmaktadır. Çünkü insanoğlu, eskiden olduğu gibi günümüzde de insan hayatını olumsuz etkileyen felaketlerin sebebini bulmaya ve hikmetini anlamaya çalışmaktadır. Zira yaşanan bu tür felaketler yüzünden psikolojik açıdan kendisini çaresiz ve aciz hisseden insan, tabiatının bir gereği olarak biran önce normal hayatına dönmek istemekte ve bunun için kendine göre bir çözüm ve çıkış yolu aramaktadır. Bu süreçte insanların bir kısmı çözümü dinî değerlerde aramayı tercih ederken, bazıları da dini reddederek farklı yollarda aramayı tercih edebilmektedir.

Diğer taraftan salgın süreci Müslümanlar başta olmak üzere Yahudi ve Hıristiyan gibi farklı inanç mensuplarını yakından ilgilendiren dinî ve felsefî bir takım teolojik tartışmaların yapılmasına da neden olmuştur.² Bu yüzden kaleme aldığımız bu makale, günümüzde tüm insanlığın maruz kaldığı COVID-19 gibi salgın hastalık, deprem vb. belâ ve musibetleri ve bunlar yüzünden çekilen elem ve ıstırapları, nasıl anlamlandırmak ve okumak gerektiğine dair meseleleri kelâmî perspektiften ele alıp açıklaması ve bunlara çözüm önerileri getirmeyi amaç edinmektedir. Ayrıca çalışmamız kadim kültürümüzün bilgi ve tecrübelerinden (Mâtürîdî ve Eş'arî âlimlerinden) de istifade ederek zikredilen meselelere çözüm bulabilmeyi hedeflemiştir.

Sunnî kelâmcılar, belâ ve musibetlerin ve bunlardan ötürü yaşanan acı ve elemelerin hikmet ve sebeplerini telif ettikleri eserlerinde kendilerine mesele edinip tartışmışlardır. Konuya dair görüşlerini “Ta’dîl ve Tecvîr”,³ “Salah ve Aslah”,⁴ “Hikmetli İşler” ve “Zararlı Nesnelere Yaratmanın Hikmeti”⁵, kader bağlamında “Bela ve Musibetler”⁶ vb. başlıklar altında dile getirmişlerdir. Sunnî kelâmcıların konuyu ele alırken üzerinde durdukları en önemli nokta içinde bulunduğumuz dünyanın imtihan yurdu, ahiretin ise ceza ve mükafaat yurdu olduğu; imtihanın bir gereği olarak musibetlerden bağımsız bir ömür sürmenin mümkün olmadığı gerçeği gelmektedir. Çünkü imtihanın hikmetlerinden biri de insanın Allah’a olan kulluk borcunu yerine getirirken çeşitli belâ ve musibetlerle denenmesidir. Bu bağlamda Eş'arî ve Mâtürîdî âlimleri insanın imtihan yurdunda çeşitli bela, sıkıntı, dert, keder ve musibetlere maruz kalmasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekerek; bunları birer imtihan vesilesi olarak değerlendirmek gerektiğini belirtmişlerdir. Bu anlamda belâ ve musibetlerin geliş sebepleri ve hikmetleri üzerinde durarak

² Özcan Hıdır, “Covid-19 Süreci-Sonrası: Teolojik ve Teo-Politik Gelişmeler”, içinde *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, ed. Muzaffer Şeker, Ali Özer, ve Cem Korkut, Birinci Baskı (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020), 783.

³ Ebü'l-Hasen Eş'arî, *el-İbâne an usûli'd-diyâne* (Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1994), 133-34. Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib Bâkîllânî, *Kitâbü't-temhîdî'l-evâ'il ve telhîsü'd-delâ'il* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübis-Sekâfiyye, 1993), 382-86. İmamü'l-Haremeyn Cüveynî, *Kitâbü'l-irşad ilâ kavâitü'l-edilleti fi usûli'l-ittikad* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 112-18.

⁴ Ebü'l-Yüsr Muhammed Pezdevî, *Ehl-i Sünnnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1994), 179-84. Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 133-38. Ebü'l-Muîn Neseffî, *Tabsiratü'l-edille* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 2/319, 351. Ebü'l-Muîn Neseffî, *Kitâbü't-temhîd li kavâidi't-tevhîd* (Kahire: Dar'u Tabâatü'l-Muhammediyye, 1986), 127-28.

⁵ Ebû Mansûr Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu, 1. baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 137-39. Pezdevî, *Ehl-i Sünnnet Akaidi*, 185-86.

⁶ Ebü'l-Hasen Eş'arî, *el-Lüma fi'r-red alâ ehli'z-zeyğî ve'l-bid'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 49-50.

genel anlamda bu tür hadiselerin ve bunlardan dolayı çekilen ıstırap, elem ve acıların imtihan, ibret ve ders alma, günahlara karşılık kefâret, nefsin terbiye edilmesi ve ahirette büyük mükâfatın verilmesi vb. kulların menfaat ve maslahatları için gerçekleştiğini söylemişlerdir.⁷ Musibetleri bu tür fayda ve hikmetleri bulunduğu tezinden hareketle şer ve kötü değil, Allah'ın hikmeti açısından hayır ve güzel olarak yorumlamak gerektiğini; dolayısıyla bu tür olumsuz hadiselerin ilahî adalet, hikmet ve rahmetle çelişmediğini savunmuşlardır.⁸ Bu açıdan bakıldığında Sünnî kelâmcıların belâ ve musibetlere, acı, elem ve ıstıraplara yaklaşımları, genel anlamda iyimser bir teolojik tutum olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹

Yukarıdaki teorik zemini dikkate alarak hazırladığımız bu makalede belâ ve musibetleri ve bunlardan ötürü çekilen elem ve ıstırapları kendi kelâm sistematığı içerisinde açıklamaya çalışan Eş'arî ve Mâtürîdî âlimlerinin konuya dair görüşleri kendi eserlerinden hareketle deskriptif yöntemle ve objektif bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüzde yapılan akademik çalışmalardan da istifade edilerek çalışmamız zenginleştirilmiştir.

A. Eş'ariyye Perspektifinden Belâ ve Musibetler

Eş'arîlerin musibetlerin ve bunlar yüzünden çekilen elem ve acıların kaynağı ile bunların hayır ve şer olup olmadığı meselelerindeki temel vurgusu Allah'ın mutlak kudreti ve hâkimiyetidir. Konuyu daha çok kaderci ve cebirci bir anlayışa açıklamaya çalışan Eş'arîlere göre iyiyi de kötüyü de yaratan Allah'tır. O, fiillerinden dolayı yargılanamaz ve hikmeti de bizler tarafından tam olarak bilinemez.¹⁰ Eş'arîler'in Allah'ın mutlak güç ve kudret sahibi olduğu, egemenliği ve kudretin sınırlanamayacağı şeklindeki bu Tanrı anlayışlarında, ontolojik düzlemde insanın irade ve özgürlüğünden bahsetmek oldukça güçtür.

Eş'arîler, Allah'ın kullarına yönelik gerçekleştirdiği eylemlerinde özgür olduğunu, bu konuda dilediği gibi hükmetme yetkisine sahip olduğunu, yaptıklarından dolayı sorgulanamayacağını, insanların ise yaptıklarından mesul olduklarını savunmuşlardır. Ayrıca onlar Allah'ın fiillerinde, kul için herhangi bir fayda ve yararın bulunmasının vâcip (zorunlu) olmadığını

⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 276. Cüveynî, *Kitâbü'l-irşad*, 113-14. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 180-86. Kemâlüddîn es-Sivâsî İbn Hümmam, *Kitabu'l-Müsâyere*, çev. Harun Işık, Birinci basım (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 73-75.

⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 211. Eş'arî, *el-Lüma*, 74. Cüveynî, *Kitâbü'l-irşad*, 112-13. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 184.

⁹ Fethi Kerim Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", *Kelâm Araştırmaları* 6, sy 1 (2008): 102.

¹⁰ Cafer Sadık Yaran, *Kötülük ve Theodise* (İstanbul: Vadi Yayınları, 1997), 154.

belirtmişlerdir. Çünkü onlara göre Allah üzerine hiçbir şey vâcip değildir. Allah bir kulunu mükâfatlandırır ve ona nimet verirse, bu O'nun lütuf ve ihsanıyla, şayet kulunu cezalandırırsa bu da adaletiyledir.¹¹ Bu nedenle Allah'ın bu şekilde davranması zulüm olarak nitelendirilemez. Zira zulüm, kendi hakkı olmayan bir şey üzerinde tasarrufta bulunmak ya da o şeyi hak ettiği yere koymamaktır. Allah ise mâlik-i mutlak olup, yarattıklarının yegâne sahibidir. O'ndan asla zulüm ve haksızlık sudur etmez.¹² Eş'arîler'e göre acı ve elem çektirmenin iyiliği veya kötülüğü failine göre belirlenir. Eğer acı ve elemelerin faili Allah ise, yani musibetler ve bunlardan ötürü yaşanan acılar, elemeler ve ıstıraplar ilahî kaynaklı ise iyidir. Çünkü Allah mutlak maliktir ve malik olan elbette mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Şayet bu elem ve acıların fâili bizden biri ise, onlar iyi olmayıp, kötü ve çirkindir. Zira Allah'ın fiilleri her ne suretle olursa olsun iyidir, güzeldir ve meşrudur.¹³ Eş'arî âlimi el-Cüveynî (ö. 478/1085), Eş'arîler'in konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde özetlemektedir: "Allah'ın kullarına elem ve acılar takdir etmesi iyidir. Bunların iyi olarak kabul edilmesi için geçmiş bir günaha karşılık olması veya ahirette karşılığının verilmesi (ivaz) yahut da onlarla bir faydanın elde edilmesi ya da bir zararın defedilmesi gibi bir sebebe ihtiyaç yoktur. Çünkü Allah hiçbir sebep olmadan da kullarına elem verebilir. Elemeler Allah'tan geldiği için iyidir; verdiği hükümlerden dolayı O'na karşı gelinmez, itiraz edilemez."¹⁴ Yine Eş'arî âlimi Ebü'l-Muzaffer el-İsferâyînî (ö. 471/1078) de, Allah'ın yaptığı hiçbir şeye itiraz edilemeyeceğini, zira itirazın ancak, emreden, yasaklayan ve kanun koyan bir başkasının emri altında olan kimseye yapılacağını, hâlbuki Allah'ın bu durumdan münezzeh olduğunu, bir başkasının mülkü altında olmadığını, mutlak mülk sahibi olduğunu, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu, kendi mülkünde tasarrufta bulunanın yaptıklarına ise itiraz edilmeyeceğini söylemiştir.¹⁵

Diğer taraftan Eş'arîlere göre ilahî fiillerin bir illetle ya da kulların menfaat ve maslahatlarıyla nedenlendirilip sınırlandırılması doğru değildir. Çünkü böylesi bir durum noksanlık anlamına geleceğinden Allah'ın şanına

¹¹ Abdülkâhir Bağdâdî, *Kitâbu usûli'd-dîn* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1928), 240-41. Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmi'd-din*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınları, 2002), 1/283. Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 134-35. Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.), 1/88-89 vd.

¹² Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, 1/88-89 vd.

¹³ Cüveynî, *Kitâbü'l-irşad*, 112-13. Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *Kimyây-ı Saadet*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, 2004), 90-91. Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan İbn Fûrek, *Makâlâtü's-Şeyh Ebî'l-Hasan el-Eş'arî* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2005), 141-42.

¹⁴ Cüveynî, *Kitâbü'l-irşad*, 112-13.

¹⁵ Ebü'l-Muzaffer İsferâyînî, *et-Teşîr fi'd-dîn* (Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, t.y.), 395.

aykırıdır. Zira O yetkin bir varlıktır.¹⁶ Bununla birlikte şunu da belirtmeliyiz ki Eş'arîler, bu görüşü savunurken, Allah'ın abesle iştiğal ettiğini, hikmetsiz iş yaptığını ya da fiillerinin boş ve anlamsız olduğunu iddia etmiş değillerdir.¹⁷ Eş'arîler'in genel tarifine göre hikmet ise işlerin düzenini ve ayrıntılarını bütün yönleriyle bilmek ve onları sağlam ve iyi bir şekilde yapıp uygulamaktır. Fiilde hikmet de o fiilin fâilinin amacına uygun olarak gerçekleşmesidir. Sefeh ise bunun hilâfına vuku bulmasıdır. Dolayısıyla Eş'arîler de ilahî fiillerde çeşitli hikmetler olduğunu kabul etmektedirler. Ancak bunu Allah üzerine zorunlu görmemektedirler. Bu anlamda Eş'arîler Allah'ın bir işi hikmet için yapmadığını, Allah yaptığı için o işin hikmetli olduğunu düşünmektedirler.¹⁸ Çünkü onlara göre Allah'ın irade ettiği her şey iyidir. O, tüm yaratılmışların sahibi ve mâlikidir. Mâlik, mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunma hakkı vardır. Mâlikin mülkünde tasarrufta bulunması ise mutlak iyi ve doğrudur.¹⁹ Dolayısıyla Yüce Allah mâlik-i mutlak ve fâil-i muhtar olduğu için ilahî fiilleri herhangi bir amaca, maslahata ya da hikmete bağlamak mümkün değildir. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Mu'tezile'nin "Allah'ın fiil ve hükümlerinde hikmet ve maslahatı gözetmiş olması gerekir." şeklindeki görüşlerinin geçersizliğini özetle şu şekilde ispata çalışmıştır: "Bir maksattan dolayı bir iş yapan, eğer o maksadı gerçekleştirilmeye o vasita olmaksızın kâdir ise, bu durumda o vasıtayla uğraşması abes ve lüzumsuz olur. Eğer buna kâdir değil ise, o kimse âciz demektir. Bir maksattan ötürü, herhangi bir işi yapan için eğer bu maksadın varlığı daha evlâ ise, bu kimse zâtı itibar ile noksan olup başka bir şey ile tamamlanmış olur. Bu maksat onun için evlâ olmasaydı, bir maksat olmazdı. Eğer bu fâil-i muhtarın fiili, bir maksada bağlı olsaydı; bu durumda bu maksat muhdes (sonradan yaratılan) olur ise, muhdes olduğu için yine bir başka maksada muhtaç olur. Bu teselsülü gerektirir. Hâlbuki teselsül muhaldir. Bu maksat, muhdes değil de kadîm olur ise, onun kadîm oluşu sebebi ile bu fiilin de kadîm olması gerekir ki bu imkânsızdır. Dolayısıyla her şeyi Allah yaratmıştır. O'nun yaratmasının bir illeti ve sebebi yoktur ve O'nun fiil ve hükümlerini bir illete bağlamak kesinlikle câiz değildir. Çünkü O, yaptığından sorulmaz, fakat insanlar yaptıklarından sorumludurlar.²⁰ Bu yüzden belâ ve musibetlere maruz kalındığında kişinin yapması gereken şey, sabretmek,

¹⁶ Fahreddin Râzî, *Kelâm'a Giriş: el-Muhassal*, çev. Hüseyin Atay, 1. baskı (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002), 223.

¹⁷ Fahreddin Râzî, *Tefsîrü'l-Kebîr*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 7/275.

¹⁸ Râzî, 9/70.

¹⁹ Râzî, 9/499, 13/187, 17/135.

²⁰ Râzî, 4/418, 23/308.

bunları verenin Allah olduğunu bilip, sonra Allah'ın, mutlak mülk sahibi olduğunu anlamaktır Zira mâlik olana, kendi mülkündeki tasarrufundan dolayı itiraz edilemez.”²¹ Bu bakış açısına göre, Allah'ın adaleti, O'nun mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunması şeklinde gerçekleşmektedir. Zira yaratılan her şeyin mutlak sahibi Allah'tır. Allah ise mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Kaldı ki her şeyin en doğrusunu ve en güzelini de bilen de sadece O'dur. Bu yüzden Allah bir şey takdir etmişse o şey en doğru ve en güzel olmalıdır.²² Bu nedenle her şeyin mutlak sahibi olan Allah'ın insanları belâ ve musibetlerle imtihan etmesi zulüm değil, adalettir. O'nun mülkünde istediği şekilde davranması ise adalettir. Dolayısıyla ilahî irade ve kudret hiçbir açıdan -bu makul bir gerekçe olsa bile- sınırlandırılmaz.²³

Eş'arîlere göre ilahî fiillerin bir hikmete veya maslahata binaen gerçekleşmediğini gösteren bir diğer husus da varlıklar âleminde varlığında hiçbir hikmet ve yarar düşünülmeyen hastalıklara, zehirli, yırtıcı ve zararlı hayvanlara rastlamamızdır. Eğer Allah'ın fiillerinde hikmet ve yararın olması zorunlu olsaydı, onların yaratılmaması gerekirdi. Oysaki yeryüzünde bu tür varlıklar pek çoktur. İşte bu durum Allah'ın fiillerinde hikmet ve faydanın bulunmasının zorunlu olmadığına delalet etmektedir.²⁴ Öte yandan Yüce Allah dilediği her şeyi yapabilecek güç ve kudrete sahiptir. Çünkü O, kendisi dışında emreden, yasaklayan, kural koyan bir otoritenin bulunmadığı mutlak kudret ve hükümranlık sahibidir, bir başkasının mülkü veya emri altında değildir. Bu açıdan Allah'ın fiilleri ve yaptığı şeyler iyi kabul edilip, asla çirkin ve kötü olarak nitelendirilemez.²⁵ Konuyla ilgili olarak İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) de Yüce Allah'ın, istediği şekilde hareket etmekte ve dilediği gibi hükmetmekte serbest olduğuna dikkat çekmiş, Allah'ın üzerine kul için salah veya aslah olanı yaratmasının vâcip olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda o, Allah'ın fiillerinde, kul için herhangi bir fayda ve menfaatin bulunmasının da zorunlu olmadığını,²⁶ yaptıklarının sorgulanamayacağını, insanların ise yaptıklarından mesul olduklarını ifade ederek, Mu'tezile'ye karşı Eş'arî

²¹ Râzî, 13/187.

²² Metin Özdemir, “Din Karşısı Bir Söylem Olarak Kötülük Problemi ve Eleştirisi”, içinde *Din Karşısı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Vecihi Sönmez vd. (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 129.

²³ Metin Özdemir, “Kötülük Problemine Felsefi ve Kelâmî Açından Mukayeseli Bir Yaklaşım”, *Journal of Islamic Research* 27, sy 3 (31 Temmuz 2018): 245, <https://doi.org/10.5281/ZENODO.1488618>.

²⁴ Emrullah Yüksel, “İlahî Fiillerde Hikmet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1988): 53. Kazanç, “Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış”, 93.

²⁵ Eş'arî, *el-Lüma*, 74.

²⁶ Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 134-35.

düşünceyi savunmuştur.²⁷ Gazzâlî, geçmiş bir günah veya gelecek bir sevap olmadan ya da herhangi bir karşılık (ivaz) vermeden Allah'ın kullarından dilediğine elem ve acı verip azap etmesini caiz görmüştür. Çünkü ona göre Allah mutlak mülk sahibidir ve mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. O'nun mülkünde istediği şekilde davranmasında asla zulüm söz konusu olamaz. Zira zulüm, bir kişinin, bir başka kişinin mülkünde, mülk sahibinin izni ve rızası olmadan tasarrufta bulunmasıdır. Allah hakkında ise bu muhaldir. Çünkü mülkün Allah'tan başka sahibi yoktur. Bu durumda buradaki tasarrufu zulüm olmaz. Bu bakımdan işlenen bir günah olmadan Allah kullarına elem ve acı verebilir.²⁸ Öte yandan Gazzâlî, Allah'ın irade, kudret ve ilim sıfatına dayanarak, başta âlemi yaratması olmak üzere bütün fiillerinin iyi olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ona göre sıkıntı, hastalık, sağlık, sıhhat, selamet, zahmet, rahatlık, acizlik ve cahillik gibi ister hayır ister şer olsun her ne var ise hepsi Allah'ın takdiri, dilemesi ve yaratmasıyla meydana gelmiştir. Bunların hiçbirisi zulüm değildir, adalettir. Zira zulüm başkasının mülküne müdahale ve tasarruf etmektir. Hâlbuki Allah başkasının mülkünde tasarruf etmez. Çünkü her şeyin sahibi O'dur. Buna göre Allah'ın kendi mülkünde tasarrufta bulunması, adalet ve hak olmaktadır.²⁹

Konuyla ilgili tartışılan bir diğer konu da dinî açıdan mükellef olmayan çocukların bu dünyada elem ve acı çekmesinin ilahî adaletle nasıl bağdaştırılacağı meselesidir. Eş'arîler'e göre Allah bu dünyada da ahirette de çocuklara acı, ıstırap ve elem vermek suretiyle onları cezalandırılabilir. Burada herhangi bir adaletsizlik veya zulüm söz konusu değildir. Çünkü adalet, O'nun kendi mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunmasıdır. Zira Yüce Allah, başkasının mülkü veya emri altında bulunmayan ve dilediği her şeyi yapabilecek mutlak kudret ve hükümlanlık sahibidir. Bu bakımdan Allah, bir kuluna nimet verip onu mükâfatlandırır ise bu O'nun lütuf ve ihsanıdır; ona elem ve acı verip onu cezalandırır ise bu da adaletiyledir. Allah'ın yaptığı hiçbir şey çirkin ve kötü olarak vasıflanamaz.³⁰ Ebü'l-Hasen el-Eş'arî (ö. 324/935) ise, Yüce Allah'ın bu dünyada çocuklara cüzzam gibi hastalıklar vermek suretiyle acı, elem ve ıstıraplarla eziyet edebileceğini, bunun da ilahî adaletle uygun olduğunu ifade etmiştir.³¹ Başka bir yerde de Allah'ın küçük

²⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, 1/283.

²⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, 1/286.

²⁹ Gazzâlî, *Kimyâ-yı Saadet*, 90-91.

³⁰ Eş'arî, *el-Lüma*, 74. Neseî, *Kitâbü't-temhîd li kavâidi't-tevhîd*, 382 vd.

³¹ Eş'arî, *el-İbâne*, 133-34. Ayrıca bk. İlhamî Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, Ankara Okulu Yayınları (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998), 154.

çocukları acı çektirmesinin caiz ve adil olduğunu, bunun kötü ve çirkin (şer-kabîh) olarak değerlendirilemeyeceğini söylemiştir. Çünkü ona göre beşerî kaynaklı bir fiilin kötü ve çirkin olarak nitelenmesi insanının kendisi için belirlenen kuralları ve yasakları ihlal etmesi nedeniyledir. Hâlbuki Yüce Allah, bir başkasının mülkü veya emri altında değildir. İşte bu nedenle O'nun fiilleri asla kötü ve çirkin olarak nitelendirilemez.³² Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 429/1037) de hayvanların, çocukların ve delilerin yaşadığı acı ve elemelerin Allah'tan bir adalet olduğunu, onların dünyada çektiklerinin karşılığını (ivaz) vermenin O'na vâcip olmadığını, şayet onlara bir nimet verilirse bunun Allah'tan bir karşılık değil bir lütuf olduğunu, çünkü O'nun dilediğini yapıp, dilediği gibi hükmedeceğini belirtmiştir.³³ İmam Gazzâlî ve Râzî de elemelerden dolayı karşılık vermenin ya da yarar sağlamanın zorunlu olmadığını, zira Allah'ın bir maksat için iş yapmasının doğru olmadığını ifade etmişlerdir. Onlara göre Allah'ın bu şekilde davranması zulüm değildir; çünkü zulüm, ancak başkasının malında ve mülkünde tasarrufta bulunan kimse hakkında düşünülebilir.³⁴

Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Eş'ariyye, meseleyi izah ederken Allah'ın mutlak irade ve kudretine bir sınırlama ya da eksiklik getirmemeyi amaçlamıştır. Bu anlamda dünyada görünürde iyi ya da kötü olsun var olan her şeyi Allah tercih edip yarattığı için iyi ve güzel kabul etmişlerdir. Zira mutlak anlamda mülk sahibi Allah olup mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir. Her şeyin en iyisini ve en güzelini sadece Allah bildiğine göre O'nun takdir ettiği her şey en iyi, en güzel ve en doğru olandır.

B. Mâtürîdiyye Perspektifinden Belâ ve Musibetler

Mâtürîdî âlimleri de Eş'arî âlimleri gibi Allah'ın insanlara çeşitli belâ ve musibetler vermek suretiyle elem, acı ve ıstırap çektirebileceği, bunların karşılığında bir karşılık vermesinin zorunlu olmadığı kanaatindedirler.³⁵ Onlara göre Allah, dilediği kulunu acı, elem ve ıstırapla imtihan eder ve bunun karşılığını ahirette ona verebilir, dilediğini de bu karşılığı vermeksizin çeşitli musibetlerle imtihana tabi tutabilir. O'na hiçbir şey vâcip değildir.³⁶

Mâtürîdîler, Eş'arîlere nispeten bu konuda daha dengeli bir yol tutarak, ilahî fiillerde hikmetin varlığını, Mu'tezile gibi Allah için zorunlu

³² Eş'arî, *el-Lüma*, 74.

³³ Bağdâdî, *Kitâbu usûli'd-dîn*, 240-41.

³⁴ Gazzâlî, *İtikadda Orta Yol*, 133-34; a.mlf., *Kimyây-ı Saadet*, 90-91; Râzî, *el-Muhassal*, 223.

³⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 211, 276, 278; İbn Hümam, *Kitabu'l-Müsayere*, 75. Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 150.

³⁶ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 180.

değil, ilahî hikmet gereği ihsan şeklinde yorumlamışlardır.³⁷ Mâtürîdîler'in Eş'arîler'den ayrıldıkları temel husus da budur. Daha açık bir ifadeyle Eş'arîler, ilahî fiillerde hikmetin olabileceğini, ancak bunun Allah üzerine zorunlu ve gerekli olmadığını savunurken, Mâtürîdîler, Allah'ın fiillerini bir hikmete yönelik olarak gerçekleştirmesini ilahî hikmet, adâlet, lütuf ve ihsân gereği gerekli görmektedir. Bu yüzden Mâtürîdîlere göre Allah'ın kullarına acı ve elem çektirmesinde hataların telafi edilmesi (kefâret), kötü ahlaktan nefsin temizlenmesi, manevî derecelerinin yükseltilmesi ve ibret alınması vb. dünya ve ahirete yönelik çeşitli hikmetlerin ve yararların bulunduğunu savunmuşlardır.³⁸ Çünkü Mâtürîdîler'e göre Allah, kulları hakkındaki hükümlerini çeşitli sebep ve vasıtalarla bağlı olarak verir. Bu sebeple Allah'ın fiilleri gizli-aşikâr pek çok hikmet ve maslahatlara yönelik olarak gerçekleşir. Fakat bu hikmet ve maslahatlar, kendisi için değil kulları içindir.³⁹ Nitekim adalet ve hikmeti güzel; zulmü ve sefahi (hikmetsiz, nedensiz ve anlamsız iş yapma) de çirkin ve âdi olarak yorumlayan İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), cahillik, zulüm ve sefahin Allah'a izafe edilemeyeceğini, O'nun fiillerinin hikmet, adâlet, lütuf ve ihsân oluşuyla nitelendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte insan aklının her zaman ilahî fiillerdeki bu hikmeti ve adaleti kavrayamayacağına da dikkatimizi çekmiştir.⁴⁰ Diğer taraftan Allah'ın zatı itibariyle hakîm ve âlim olduğunu, bu nedenle fiillerini bir hikmete binaen gerçekleştirdiğini, dolayısıyla da fiillerinin hikmetten yoksun olmadığını söylemiştir.⁴¹ Ona göre insanlara eziyet veren ve zararlı olan hastalık gibi musibetlerde insanlara yönelik mutlak anlamda bir maslahat ve fayda vardır. Bu anlamda her bir zarardan insanın yararlanması mümkündür. Bu durum rehberlik etme ve yol gösterme veya ibret ve nasihate vesile kılma veyahut da nimeti hatırlatma, belâlardan sakındırma, kâinatın yaratıcını tanıtmaya şeklinde de olabilir.⁴²

Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100) de Allah'a hiçbir şeyi vâcip olmadığını, dilediğini yapacağını, istediğine göre hükmedeceğini, O'nun üzerinde hiç kimsenin velayeti ve yasaklaması olmadığını, bu nedenle dilediğine karşılık (ıvaz) vermeksizin acı çektirip, sıkıntılarla imtihan edebileceğini, söyler. Bununla birlikte Allah'ın hakîm olduğunu, bu nedenle yaptığında mutlak anlamda bir hikmet bulunduğuna ve hikmetsiz bir iş

³⁷ Yüksel, "İlahî Fiillerde Hikmet", 72.

³⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 276. İbn Hümmam, *Kitabu'l-Müsayere*, 73-75.

³⁹ Yüksel, "İlahî Fiillerde Hikmet", 53.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 277.

⁴¹ Mâtürîdî, 276; Ramazan Biçer, *Akıl ve İrade Kapısı İmam Mâtürîdî*, 1. bs (İstanbul: Erdem Yayınları, 2018), 131.

⁴² Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 211, 278, 323.

yapmayacağına dikkat çekmiştir.⁴³ İbnü'l-Hümâm da ister açık isterse gizli olsun Allah'ın her fiilinde insanların menfaatine yönelik bir hikmetin bulunduğunu söylemiştir.⁴⁴

Dolayısıyla Mâtürîdîlere göre akıl, ilâhî hikmetin iç yüzünü (kühünü) tam anlamıyla kavrayamasa da, her şeyin Allah'ın yaratmasına konu olması bakımından mahiyeti tam olarak kavranamayan bir hikmeti gerektirmektedir.⁴⁵ Bu anlamda onlara göre ilahî fiillerde sefihlik ve abeslik yoktur, Allah'ın kâinatta yarattığı hiçbir şey, anlamsız ve beyhude değildir, her şey belli bir amaca, maslahata ve hikmete uygun olarak yaratılmış olup yerli yerindedir. Dünyada zararlı olan, acı, elem, ıstıraplara sebep olan varlıklara bu açıdan bakmak gerekir. Nitekim İmam Mâtürîdî, insanlarca zararlı gibi görünen nesnelere onların iç yüzünü anlamaktan âciz kalacağı gizli ve âşikar pek çok yararlar olduğunu ifade ederek buna dikkat çekmiştir. Örneğin ateşte hem yakma özelliği vardır hem de besinleri kullanılır hale getirmek gibi faydalar söz konusudur. Yine aynı şekilde su da her canlıya hayat sağlar, fakat ölümüne de neden olabilir. Acı veya zehirli olan nesnelere de böyledir ki bunlarda müzmin bir hastalığın ilâcı bulunmaktadır. Bu yüzden akleden herkes, nesnelere mutlak anlamda iyi ya da kötü oluşundan bahsetmenin yanlış olduğunu, her bir nesnenin zarar ve yararının olduğunu bilir. Dolayısıyla bir nesnenin mutlak kötü veya iyi olduğuna hükmetmemeli, aksine her bir nesnenin yararı ve zararının da olabileceğini düşünmelidir.⁴⁶ Bu açıdan bakıldığında bir şey, bazı durumlarda hikmet, bazı durumlarda sefeh, bazı durumlarda zulüm bazı durumlarda da adalet olabilir. Tıpkı hasta bir kimsenin sağlığına kavuşabilmesi için kendisine acı ve sıkıntı veren ilaçları kullanması veya ameliyat olması gibi.⁴⁷

Öte yandan zararlı ve yararlı şeyler, kulun ma'siyeti yüzünden verilen cezanın acısını, itaati sebebiyle de mükâfatın tadını bilmesine yönelik bir sınava vesile de olabilir. Çünkü insanın içinde bulunduğu sınav dünyası, bazen sağlık, zenginlik ve bolluk gibi kolay, bazen de hastalık, fakirlik ve darlık gibi zor bir durumu kapsamaktadır.⁴⁸ Bu açıdan bakıldığında masum ve suçsuz olduğu halde Allah'ın, kullarını çeşitli belâ ve musibetlerle denemesinin hikmeti, onları ikaz edip uyarmak, hata edip günah işlemeleri

⁴³ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 180, 186.

⁴⁴ İbn Hüمام, *Kitabu'l-Müsayere*, 75.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 137.

⁴⁶ Mâtürîdî, 138-39.

⁴⁷ Ramazan Altıntaş, "İbnü'l-Hümam es-Sivasi'ye (Ö. 861/1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, sy 2 (Aralık 2005): 48.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*, 137.

durumunda da ahirette karşılaşacakları azabın büyüklüğünü hatırlatmaktır. Allah'a inanmayan ve bu inkârlarında ısrar edip, inatçılık yapan kimselere verilen bu tür cezalar yine onların ikaz edilmesi ve başkalarına da ibret ve ders olması içindir.⁴⁹ Sonuç olarak Mâtürîdîler, Allah'ın belâ ve musibetler nedeniyle çekilen acı elem ve ıstıraplara bir karşılık (ivaz) vermesinin zorunlu olmadığı fikrini savunmuş olsalar da neticede insanlara acı ve elem veren olayların dünya ve ahirette onların yararına yönelik gizli-aşikâr çeşitli hikmetler barındırdığını düşünmektedirler.

Bu dünyada dini açıdan mükellef olmayan çocuklara Allah'ın acı ve elem çektirmesi meselesine gelince; Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115), ana-babalara ve onların ıstıraplarını gören diğer yetişkinlere ders ve ibret olması için Allah'ın mükellef olmayan çocuklara acı, elem ve ıstırap çektirmesini uygun ve anlamlı görmektedir. Bununla birlikte bu çocukların maruz kaldıkları elem ve ıstırap sebebiyle dünyada zarar gördüklerine de dikkat çekmektedir. Ona göre çocuklar, maruz kaldıkları bu elem ve ıstıraplardan ibret alabilecek, mevcut durumu değerlendirebilecek yeteri düzeyde aklı olgunluğa sahip olmadıkları gibi olgunluk ve yetişkinlik çağına ulaştıklarında da yaşadıklarını anlamlı ve değerli kılacak bir düşünme kapasitesine de sahip değillerdir. Bu nedenle çocukların herhangi bir itaate yönelme veya bir günahtan sakınma imkânı olmamaları ya da dinen mükellef olma çağına ulaşmadan önce ölme ihtimali olduğu için ahirette de bir yarar görmesi mümkün değildir. Öte yandan Allah'ın çocuklara acı ve elem vermesinin kendileri için değil yetişkinler için değerli, anlamlı ve yararlı addedilmesi, iki açıdan çelişkili durum ortaya çıkarır. Bunlardan biri, iki eşit varlıktan birini yalnızca diğeri için aslah olana vesile kılmak zulümdür. Yani çocuğa verilen acı ve elemeler, kendisi için en uygun (aslah) olan değilse, bu durumda, herhangi bir kimseye aslah olmayan bir şey yapılırsa, bu uygulama o kimse için zulüm olur. İkincisi ise, Mu'tezile âlimlerinin hikmeti aslahın şartlarından biri olarak kabul etmeleridir. Çünkü bu durumda çocuklara çektirilen acı ve elemeler, çocukların kendileri açısından maslahatlarına mani halleri nedeniyle hikmet dışı olmuş olur.⁵⁰

Bu bilgilerden de anlaşıldığı üzere Mâtürîdîler genel olarak Allah'ın çocuklara acı ve elem çektirmesinde de çeşitli hikmetlerinin bulunduğu, fakat bunların insanoğlu tarafından tam olarak anlaşılamayacağı kanaatindedirler. Ayrıca bu elem ve acıların hikmete yönelik olmasından

⁴⁹ Ebru Türkman, "Kelâmda Günah Musibet İlişkisi" (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 30-31.

⁵⁰ Nesefî, *Tabsiratü'l-edille*, 2/351.

dolayı mutlak anlamda iyi kabul edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü onlara göre bu konuda Allah'a yönelip teslim olmak, şikâyeti bırakmak, O'nun takdirine kaderine razı olmak; insanların ilahî hüküm ve ilahî ilmin derinliğine ve mükemmelliğine tam manasıyla vakıf olamayacağını ve Allah'ın hikmetle yarattığı şeylerden sorguya çekilemeyeceğini kabullenmek gerekir.⁵¹ Nitekim İmam Mâtürîdî hiçbir kusuru olmayan çocuklar ve iyilik sahibi insanlara maruz kaldıkları acı ve kötü şeylere karşılık ahiret yurdunda fazlasıyla karşılık verileceğini, ebedi güzelliklerin lütfedileceğini düşünmektedir.⁵² Bu bakımdan Allah'ın kulları hakkında yaptığının hepsinin hayır olduğu kabul edilmelidir.⁵³ Bu bakış açısına göre Müslüman birinin bu konuda sergileyeceği tutum, mülkün mutlak sahibinin Yüce Allah olduğuna, mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunabileceğine, hiçbir akıl, insaf ve vicdan sahibinin O'ndan daha adil ve merhametli olamayacağına inanmak şeklinde olmalıdır. Mademki Yüce Allah, dünya hayatını insanları imtihan etmek, belâ ve musibetleri de buna vesile kılmak için var etmiştir, o halde en güzel ve uygun olanı, bu şekilde olmasıdır. Ayrıca acı ve ıstırap çeken diğer tüm canlıların durumunu da ilahî adalete, rahmete ve hikmete havale etmek gerekir.⁵⁴

C. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Sunnî âlimlerin belâ ve musibetlerin hikmet ve gerekçelerine yönelik yukarıda zikredilen açıklamaları kendi dönemleri itibarıyla makul ve anlamlı olabilir, fakat günümüzdeki bilim ve teknolojideki gelişmeler, ulaşılan bilgi düzeyi ve beklentiler dikkate alındığında bu yaklaşımların bazı hususlarda yeterli ve tatminkâr olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü konuya dair ileri sürülen bu görüşler bugünün insanı ve özellikle genç nesli ikna etmede yetersiz kalmakta, onları inanç ve düşünce bakımından yönlendirmede birtakım eksiklikler ve çelişkiler içermekte, izah edilmesi güç bazı itikadî problemlere yol açmaktadır. Şöyle ki; İnsanların maruz kaldıkları doğal acı ve ıstıraplardan çıkarmaları gereken dersler ve ibretler muhakkak vardır. Ancak, tabii nizamın incelenmesine hizmet eden doğa olaylarının, Allah tarafından ibret veya ceza için yaratıldığı yönündeki görüşlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekir. Zira bu tür yaklaşımlar, ilahî adalet ve hikmet açısından çözümü güç bir takım problemlere yol açmakta, insanların zihninde acımasız, gaddar bir Tanrı tasavvuru oluşmasına neden olmaktadır.

⁵¹ İbn Hümam, *Kitabu'l-Müsâyere*, 75.

⁵² Sami Şekeroğlu, "Mâtürîdî'de Kötülük Problemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, sy 21 (2009): 147-48.

⁵³ Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 184.

⁵⁴ Özdemir, "Din Karşısı Bir Söylem Olarak Kötülük Problemi ve Eleştirisi", 132.

Böyle bir Tanrı tasavvurunu makul ve objektif bir düzeyde savunabilmek oldukça güç görünmektedir.⁵⁵ Öte yandan bilindiği üzere bazı hastalık, sakatlık, elem ve acıların yaşanmasında bilim ve teknolojinin dini ve ahlakî değerlerden soyutlanarak kullanılması sebebiyle insanla tabiat arasındaki olumsuz ilişkiler önemli rol oynamaktadır. Örneğin çevre kirliliği, iklim değişikliği, ormanların tahrip edilmesi vb. doğanın bilinçsizce kullanılması doğal felaketlere sebep olmaktadır.⁵⁶ Bu felaketler neticesinde de birtakım salgın hastalıklara maruz kalılabilmektedir. Hâlbuki Kur'an'da yer ve gökte olan her şeyin bir düzen ve ahenk içinde insanlar için yaratılmış olduğu ve onun hizmetine sunulduğu, bu dengenin muhafaza edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ne zamanki bu denge bozulur, o zaman felaketler ve musibetler kaçınılmaz olur. Zira insanların maruz kaldıkları birçok musibet ilahî irade tarafından tabiata yerleştirilen yasaları dikkate almamaları veya ihmal etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan maruz kalınan belâ ve musibetleri sadece Allah'ın iradesine ve kudretine bağlayıp bunları bir imtihan ya da işlenen günaha karşılık bir ceza olarak değerlendirmek, dolayısıyla yaşanan olumsuzluklardan Allah'ı sorumlu tutmak doğru bir bakış açısı olarak görülmemelidir. Çünkü Allah'ın kâinatta meydana gelen olaylardaki ontolojik rolü, bu olayların meydana gelmesine sebep olan tabiat kanunlarını yaratmasıdır. Bu kanunların yoktan yaratılması metafiziksel alana, işleyişlerindeki süreklilik ise fiziksel alana aittir.⁵⁷ Bu açıdan fiziksel yasaların ihlal edilmesi veya dikkate alınmaması sonucunda karşılaşılan olumsuz hadiselerden Allah değil insanın kendisi sorumludur.

Bir diğer husus ise Kur'an'da kâinatın kendisine has bir nizam ve düzenin bulunduğu, yer ve gökte olanların bir düzen ve ahenk içinde insanların faydasına ve hizmetine sunulduğunun belirtilmesidir. Bu açıdan bakıldığında doğal felaket gibi algılanan kasırga, deprem, yanardağ patlaması, sel, heyelan vb. birtakım tabii olayların, doğrudan Allah'ın bir cezası olarak değil de bu nizam ve düzenin işlemesi için öngördüğü gerekli yasaların işleyiş tarzından kaynaklan mekanizmalar olarak değerlendirilmesi daha doğru olur. Günümüzde elde edilen bilimsel veriler ile insan müşahedesi de bunu doğrulamaktadır.⁵⁸ Kaldı ki sel felaketleri, depremler ve yanardağ patlaması gibi birtakım afet ve musibetler psikolojik

⁵⁵ Hulusi Arslan, "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelâmcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2, sy 2 (Eylül 2002): 34.

⁵⁶ Arslan, 33.

⁵⁷ Metin Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000): 243.

⁵⁸ Arslan, "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelâmcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-", 33. Özdemir, "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım", 244.

açından çeşitli travmaların yaşanmasına neden olsa da bunlar neticesinde yaşanan maddî ve manevî zararlarda insanoğlunun kendi tercih ve seçiminin önemli rolü olduğu unutulmamalıdır. Sözelimi binaların dere yataklarına, yanardağ eteklerine, zemini sağlam olmayan yerlere ya da fay hattının geçtiği mekânlara yapılmasının veyahut da bina yapımında eksik ve yetersiz malzeme kullanılmasının bir sonucu olarak can ve mal kaybının yaşanmasında elbette insanoğlunun üzerine düşen ödevleri yapmaması, gerekli tedbirleri almaması ve dikkatsiz davranması önemli rol oynamaktadır.⁵⁹ Ayrıca deprem gibi afetlerdeki can ve mal kaybının daha çok insanların dikkatsizliğinden ve gerekli tedbirleri almamalarından kaynaklandığı da bilinen bir gerçektir. Bu açıdan bakıldığında insanların sel baskını, heyelan ve deprem gibi afetlerin gerçekleşme ihtimali bulunan tehlikeli ve riskli bölgelere yerleşim yerleri kurmama veya bu afetlere karşı günümüzde gelişen teknik araç ve gereçlerden istifade edilerek daha dayanıklı ve sağlam yerleşim yerleri kurma imkânları bulunmaktadır.⁶⁰

Diğer taraftan Eş'arîlerin çoğu insanlara acı ve elem çektirmenin iyi ya da kötü oluşunun failine göre belirlenebileceği, Allah'tan gelen acı ve elemelerin ibret, karşılık ya da imtihan vb. herhangi bir hikmete yönelik olmasa bile bunların iyi, güzel ve doğru olduğunu, dolayısıyla Allah'ın sebepsiz olarak kullarına acı ve elem çektirebileceğini savunmaları da izaha muhtaç bir durumdur. Eş'arîlerin bu yaklaşımının temelinde mülkünde istediği gibi davranıp, tasarrufta bulunan mutlak kudret ve irade sahibi Tanrı tasavvurunun olduğu söylenebilir.⁶¹ Böylesi bir Tanrı tasavvuru ise, ontolojik düzlemde insanın özgür iradesinin ve nedensellik düşüncesinin yadsınmasına neden olmakta, insana irade, kudret ve imkân alanı sunmamaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, yeryüzünde meydana gelen belâ ve musibetler gibi kötülüklerin, sadece Allah'a nisbet edilerek bunların tek sorumlusu olarak O'nun görülmesi, insanın sorumlu bir varlık olmaktan çıkartılması gibi bir probleme de sebep olmaktadır.⁶² Buna ilaveten yine Eş'arîlerin "ilahî fiillerde hikmeti ve amacı gerekli ve zorunlu görmek Allah'ın irade ve kudretini sınırlandırmak anlamına gelir, hâlbuki mutlak mülk, kudret ve irade sahibi olan Allah'ın mülkünde istediği gibi tasarrufta bulunma yetkisi vardır. Bu konuda O sorgulanamaz. Bu yüzden fiillerini bir hikmete ve amaca yönelik olarak yapması gerekli değildir" şeklinde özetleyebileceğimiz bu bakış açısı dikkate alındığında Allah'ın belli bir

⁵⁹ Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", 106.

⁶⁰ Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 136.

⁶¹ Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", 87.

⁶² Kazanç, 84, 103.

hikmeti ve amacı gözetmeksizin de iş yapabileceği izlenimi vermektedir. Buna göre ilahî fiillerde belli bir hikmet ve amaç bulunmuyorsa bu durumda varlık, tabiat ve hayatı izah etmeye yönelik çaba ve etkinlikler boşuna ve beyhude olacaktır. Daha açık ifadeyle fiillerinde hikmet ve amaç bulunmayan, akılla sorgulanamayan bu tür bir tanrı anlayışına göre insanın bir müdahili olsun ya da olmasın insanların başlarına gelen bütün belâ ve musibetler Allah tarafından yaratılmaktadır.⁶³ Böylesi bir Tanrı tasavvuru ise insanın görev ve sorumluluk bilincini körelten bir düşünce tarzının oluşmasına da neden olacaktır. Çünkü şayet Allah'ın fiillerinde hikmet, fayda, amaç ve gaye aramaya gerek yoksa maruz kalınan hastalıkların sebeplerini araştırıp, tedavi yöntemlerini bulmaya çalışmak, tekrar hasta olmamak ve sağlıklı yaşayabilmek için alınması gereken tedbir ve yöntemleri tespit edip, bunlara uymaya çalışmak da boş bir iş olacaktır. Böyle bir düşüncenin ise Kur'an'ın, araştırmaya ve akletmeye yönelik öğütlerine uygun düşmeyeceği apaçık ortadadır.⁶⁴ Bu durumda Mâtürîdîlerin hikmet teorisi dikkate alındığında onların "Allah insanlara ve diğer varlıklara yönelik bütün fiillerinde hikmetli davranır ve belli bir amacı ve yararı gözetir" şeklinde özetleyeceğimiz bu yaklaşımın sınırsız sıfatlara sahip Tanrı ile irade sahibi ve sorumlu insan arasında bir denge kurmaya çalışarak daha makul bir yaklaşım sergiledikleri söylenebilir.⁶⁵

Bunların dışında Eş'arîlerin mutlak irade ve kudret sahibi olan ve mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunan Allah'ın herhangi bir sebebe ya da hikmete dayanmaksızın insanlara belâ ve musibet verebileceğine dair yaklaşımları deprem, kasırga, sel, heyelan vb. doğal felaketlerin Allah'ın cezalandırması olduğunu çağrıştıracak bir anlamı da içermektedir. Nitekim onların, ister sebepsiz yere isterse ceza olarak olsun, Allah'ın acı çektirmesinin iyi olduğu görüşünü benimsediklerini yukarıda ifade etmiştik. Bu görüşü savunmanın birtakım çelişkilere yol açacağını görmek gerekir.⁶⁶ Öncelikle şunu ifade edelim ki deprem gibi doğal felaketleri insanların ahlaksızlıklarının cezalandırılması olarak yorumlamanın Allah'ın adaleti açısından hiçbir izah edilebilir yanı olmadığı gibi Kur'an'da da bu hususta herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ayrıca içinde yaşadığımız evrenin işleyiş tarzı da bu görüşümüzü desteklemektedir. Çünkü deprem, fiziksel olarak

⁶³ İsmail Bulut ve Ahmet Koç, "COVID-19 ve İnanç İlişkisi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17 Şubat 2022, 284, <https://doi.org/10.33415/daad.1027706>, 286.

⁶⁴ Arslan, "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelâmcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-", 29-30. Kazanç, "Kelâmî Düşüncede Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış", 105.

⁶⁵ Bulut ve Koç, "COVID-19 ve İnanç İlişkisi", 287.

⁶⁶ Arslan, "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelâmcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-", 30.

Yeryüzünde belirli fay hatlarında gerçekleşen ve yer kabuğunun kendisini yenilemesini sağlayan tabii ve jeolojik olaylar olduğu bilinmektedir. Bunun felaket (kötü, zararlı) olarak nitelenmesi ise insanla ilişkisinden dolayı insanlar tarafından yapılmıştır. Yani depremler, kişilere maddî ve manevî zarar verince felaket olarak nitelendirilmiştir. Hâlbuki depremin olacağı bölgelerde insanların yerleşim alanları kurmama ya da depreme daha dayanıklı ve sağlam yerleşim alanları kurma gibi imkânları söz konusudur.⁶⁷ İnsanların bu imkânları kullanmayıp, tehlikeli ve riskli bölgelere yerleşim yerleri kurmaları ya da depreme karşı daha dayanıklı ve sağlam binaları yapmamaları neticesinde karşılaştıkları can ve mal kayıplardan Allah değil insanların kendileri sorumludur. Nitekim Kur'an'da da bu duruma dikkat çekilmekte, insanın başına gelen musibetlerin birçoğu kendi yaptıklarının bir sonucu olarak gösterilmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla bir konumda felaket kabul edilen deprem gibi doğa olayları, başka bir konumda normal karşılanabilmektedir.⁶⁹ Kaldı ki deprem ve sel gibi doğal afetlerde birçok masum, suçsuz ve günahsız insanlar, çocuklar ve hayvanlar da ölmektedir.⁷⁰ Bu düşüncelere, bazı kavimlerin doğal felaketlerle yok edildiğini anlatan Kur'an'daki ifadelerle itiraz edilebilir. Zira Kur'an'da Allah'ın, peygamber gönderdiği kavimler, isyanda direndikleri takdirde olağanüstü hal kanunu gereğince onları bu dünyada cezalandırdığı, onlara musibet, acı, zarar verdiği bildirilmektedir.⁷¹ Ancak bu durum istisnadır. Böylesi bir durumu, Allah ve peygamberiyle güç mücadelesine girenlere karşı ilahî kudretin gösterilmesi olarak yorumlamak daha makul görünmektedir. Kaldı ki bu olaylarda insanlar daha önceden uyarılmışlardır.⁷² Ayrıca ilahî cezalandırma, Kur'an'da belirtilenlerin dışında, özel felaket durumlarının izah edilmesinde insanların kesin olarak kullanabilecekleri bir açıklama biçimi de söz konusu değildir.⁷³ Dolayısıyla doğal olaylardan kaynaklanan acı, elem ve ıstırapı Allah'ın cezası olarak değerlendirmenin kapsayıcı bir düşünce gibi görünmediğini, bu nedenle meseleye dair ileri sürülen teorilerinin eleştiriyeye

⁶⁷ Ahmet Bayındır, "Koronavirüs (COVID-19) Süreci Bağlamında Kötülük Problemine Holistik Bakış ve Sözde Problem Yaklaşımı", *Journal of Turkish Studies* Volume 15 Issue 4, sy Volume 15 Issue 4 (2020): 187. Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 136.

⁶⁸ Bkz. Âl-i İmrân 3/165; en-Nisâ 4/62; el-Kasas 28/47; er-Rûm 30/41; eş-Şûrâ 42/30.

⁶⁹ Ahmet Bayındır, "Koronavirüs (COVID-19) Süreci Bağlamında Kötülük Problemine Holistik Bakış ve Sözde Problem Yaklaşımı", *Journal of Turkish Studies* Volume 15 Issue 4, sy Volume 15 Issue 4 (2020): 187. Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 136.

⁷⁰ Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, 136.

⁷¹ Güler, 148-49.

⁷² Arslan, "Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelâmçıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-", 30.

⁷³ Yaran, *Kötülük ve Theodise*, 131.

açık bazı yönlerinin bulunduğunu, çeşitli açılardan yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Sünnî âlimler tarafından musibetler ve bunlar neticesinde yaşanan elem, acı ve ıstıraplar, hayatın bir gerçeği olarak kabul edilmekte ve Allah'ın iradesi, kudreti ve ilmiyle doğrudan ilgili olması sebebiyle ilahî fiiller kapsamında değerlendirilmektedir. Allah'ın fiillerinde ise kötülük değil, bilakis gizli ve aşikâr birçok hayır, fayda ve hikmet bulunmaktadır. Bu yüzden insanların maruz kaldıkları ilahî kaynaklı belâ ve musibetler kötü değil iyi ve güzel olarak kabul edilmektedir. Buna göre ilahî kaynaklı belâ ve musibetlerin hikmetsiz, adaletsiz ve faydasız olmadığı, bu anlamda kâinatta mutlak kötülüğün bulunmadığı söylenebilir. Eş'ariyye, bu konuda ilahî irade ve kudreti esas alarak Allah'ın istediğini ve dilediğini yapacağını savunarak, ilahi irade ve kudreti sınırlandıran yaklaşımları reddetmişlerdir. Buna mukabil Mâtürîdiyye, Allah'ın adâlet ve hikmet sıfatını ön plana çıkarmış ve Allah'ın yalnızca hikmetli olanı yapacağını, hikmetsiz bir iş yapmaktan O'nun münezzehe olduğunu savunmuşlardır.

Öte yandan kötülük problemi açısından meseleye bakıldığında ise Sünnî âlimler hastalık, sel ve deprem gibi afet ve felaketleri genel anlamda imtihan, sınav ve kader çerçevesinde izah etmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Mâtürîdîler, belâ ve musibetleri ve bunlar yüzünden çekilen ıstırap, acı ve elemeleri; ibret alma, imtihan edilme, günahlara kefâret olma, ahirette karşılık alma, nefisleri tezkiye etme vb. insanların faydasına ve maslahatına yönelik olması sebebiyle kötülük değil iyilik şeklinde yorumlamışlardır. Buna mukabil Eş'arîler, ilâhi irade ve kudrete bir eksiklik ve sınırlama getirmemek için Allah'ın, mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunma yetkisine sahip olduğunu vurgulayarak ister sebepsiz, isterse ceza vermek gibi bir sebebe yönelik olsun Allah'ın kullarına acı çektirmesini, kötülük olarak değil iyilik olarak yorumlanmasının gerekliliğini savunmuşlardır.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

- ALTINTAŞ, Ramazan. "İbnü'l-Hümmam es-Sivasi'ye (Ö. 861/1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9, sy 2 (Aralık 2005): 45-60.
- ARSLAN, Hulusi. "Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelâmcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2, sy 2 (Eylül 2002): 19-34.
- BAĞDÂDÎ, Abdülkâhir. *Kitâbu usûli'd-dîn*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1928.
- BÂKILLÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib. *Kitâbü't-temhîdî'l-evâ'il ve telhîsü'd-delâ'il*. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübis-Sekâfiyye, 1993.
- BAYINDIR, Ahmet. "Koronavirüs (Covid-19) Süreci Bağlamında Kötülük Problemine 'Holistik Bakış' ve "'Sözde Problem" Yaklaşımı". *Journal of Turkish Studies* Volume 15 Issue 4, sy Volume 15 Issue 4 (2020): 179-88.
- BİÇER, Ramazan. *Akıl ve İrade Kapısı İmam Matürîdi*. 1. bs. İstanbul: Erdem Yayınları, 2018.
- BULUT, İsmail, ve Ahmet KOÇ. "COVID-19 ve İnanç İlişkisi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17 Şubat 2022. <https://doi.org/10.33415/daad.1027706>.
- CÜVEYNÎ, İmamü'l-Haremeyn. *Kitâbü'l-irşad ilâ kavâti'l-edilleti fi usûli'l-ittikad*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- EŞ'ARÎ, Ebü'l-Hasen. *el-İbâne an usûli'd-diyâne*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1994.
- EŞ'ARÎ, Ebü'l-Hasen. *el-Lüma fi'r-red alâ ehli'z-zeyğî ve'l-bid'a*. Beyrut: Dâru'l-

Kütübî'l-İlmiyye, 2000.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed. *Halkın Kelâmî Tartışmalardan Korunması*. Çeviren Sabit Ünal. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1987.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *İhyâu 'ulûmi'd-din*. Çeviren Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 2002.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *İtikadda Orta Yol*. Çeviren Kemal Işık. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *Kimyây-ı Saadet*. Çeviren Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, 2004.

GÜLER, İlhamî. *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*. Ankara Okulu Yayınları. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1998.

HIDIR, Özcan. "Covid-19 Süreci-Sonrası: Teolojik ve Teo-Politik Gelişmeler". İçinde *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*, editör Muzaffer Şeker, Ali Özer, ve Cem Korkut, Birinci Baskı. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2020.

İbn FÛREK, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan. *Makâlâtü's-Şeyh Eb'l-Hasan el-Eş'arî*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2005.

İbn HÛMAM, Kemâlüddîn es-Sivâsî. *Kitabu'l-Müsayere*. Çeviren Harun Işık. Birinci basım. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.

İSFERÂYİNÎ, Ebû'l-Muzaffer. *et-Tebşîr fi'd-dîn*. Beyrut: Dâr-u İbn Hazm, t.y.

KAZANÇ, Fethi Kerim. "Kelâmî Düşünceye Kötülük Sorununa Kısa Bir Bakış". *Kelâm Araştırmaları* 6, sy 1 (2008): 77-106.

MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr. *Kitâbü't-tevhîd tercümesi*. Çeviren Bekir Topaloğlu. 1. baskı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

NESEFÎ, Ebû'l-Muîn. *Kitâbü't-temhîd li kavâidi't-tevhîd*. Kahire: Dar'u Tabâatü'l-Muhammediyye, 1986.

NESEFÎ, Ebû'l-Muîn. *Tabsîratü'l-edille*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

ÖZDEMİR, Metin. "Din Karşıtı Bir Söylem Olarak Kötülük Problemi ve Eleştirisi". İçinde *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, editör Vecihi Sönmez vd., 125-34. Van: Ensar Neşriyat, 2017.

ÖZDEMİR, Metin. "Kötülük Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000): 225-58.

ÖZDEMİR, Metin. "Kötülük Problemine Felsefi ve Kelâmî Açından Mukayeseli Bir Yaklaşım". *Journal of Islamic Research* 27, sy 3 (31 Temmuz 2018):

235-50. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.1488618>.

PEZDEVÎ, Ebü'l-Yüsr Muhammed. *Ehl-i Sünnet Akaidi*. Çeviren Şerafeddin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1994.

RÂZÎ, Fahreddin. *Kelâm'a Giriş: el-Muhassal*. Çeviren Hüseyin Atay. 1. baskı. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2002.

RÂZÎ, Fahreddin. *Tefsîrü'l-Kebîr*. Çeviren Suat Yıldırım vd. Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.

ŞEHRİSTÂNÎ, Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed. *el-Milel ve'n-nihal*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.

ŞEKEROĞLU, Sami. "Mâtürîdî'de Kötülük Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, sy 21 (2009): 135-50.

TÜRKMAN, Ebru. "Kelâmda Günah Musibet İlişkisi". Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

YARAN, Cafer Sadık. *Kötülük ve Theodise*. İstanbul: Vadi Yayınları, 1997.

YÜKSEL, Emrullah. "İlâhî Fiillerde Hikmet". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1988): 43-76.

CRITICAL APPROACH TO SUNNĪ THEOLOGY'S UNDERSTANDING OF TROUBLES AND TRIBULATIONS

 Recep ÖNAL^a

Extended Abstract

Humanity has been exposed to various troubles and calamities throughout history. The most recent example of this is the Covid-19 epidemic that emerged in China in December 2019. This epidemic, which affected the whole world in a short time, caused the death of millions of people. In the face of this epidemic, which, with its lethal character, caused deep anxiety, fear and panic, people faced the objective reality of death and felt threatened. Millions of people caught in the epidemic, lost their relatives due to the epidemic, and became unemployed were exposed to psychological traumas such as helplessness, uncertainty, stress, anxiety, worry and fear. Undoubtedly, this period of depression is not unique to our day. It is known that societies living in different geographies of the world, whether Muslim or non-Muslim, have been exposed to various epidemics throughout history. According to the Islamic belief, people were created to be tested. In this sense, it is pointed out in the Qurʾān that this world is the place of testing and the hereafter is the place of punishment and reward, and it is emphasized that people will be tested sometimes with good and sometimes with evil throughout the life of this world (al-Māʾida 5/48; al-Anʿām 6/165, al-Anbiyāʾ21/35; al-ʿAnkabūt 29/2). In this context, throughout history, people's wealth-poverty, abundance-famine, satiety-hunger, health-disease; lack of children, property and life etc. It is stated that they were tried with calamities (al-Baqara 2/155; Āl ʿImrān 3/186; al-Aʿrāf 27/94; al-Anfāl 8/28; al-Shūrā 42/27)). In addition to this, it is also explained how to deal with difficult times in which calamities are experienced; people are encouraged to think, meditate and take a lesson from the troubles and calamities that befell

---

^a Assoc. Prof., Giresun University, recep.onal@giresun.edu.tr

them. In this context, it is pointed out that some of them are for taking lessons and lessons, and some for testing, and we are guided on how to read and make sense of them. In general, they accept troubles, troubles, troubles and calamities as a fact of life and evaluate them together with Allah's attributes of wisdom, knowledge, will and power. In this context, based on the principle that there can never be evil and evil in divine acts, on the contrary, there is goodness, justice and wisdom, they evaluate troubles and calamities as good and good, not evil and evil. Accordingly, they argue that troubles and calamities from Allah are not unwise, unjust and useless, and in this sense, there is no absolute evil in the universe.

In this article, taking into account the above theoretical ground, the views of Sunni scholars on how people who are exposed to troubles and calamities should behave in such difficult situations where they are helpless and helpless, how they should read and interpret the negative events they experience in this sense, and how they should behave towards them, are taken from the main sources. The Ash'arites and Maturidis dealt with the calamities and calamities that people were subjected to within the framework of testing and destiny. While dealing with the subject, Ash'ariyya did not consider it necessary to have a certain wisdom or purpose in misfortunes in order not to limit or deficiencies in Allah's absolute will and power, and accepted everything that exists in the world, whether good or bad, as good and beautiful because Allah preferred and created it. In this sense, he argued that Allah can inflict troubles and calamities on His servants for no reason and free of charge. The Maturidis, who tried not to damage Allah's attributes of power and will, took a more balanced way compared to the Ash'aris and considered it necessary to have a certain wisdom and purpose in divine actions. In this context, they argued that there is wisdom in the world and the hereafter in Allah's inflicting misfortunes on His servants. Such explanations of Sunni scholars may be reasonable and meaningful in their own time, but considering the developments in science and technology and the level of knowledge reached today, it is possible to say that these approaches are not sufficient in some respects. In particular, the approach of the Ash'arites that God, who disposes of his property as he wishes, can inflict misfortunes on people without any reason and wisdom, causes some problems that are difficult to explain in terms of divine justice, and causes a cruel and cruel God image to form in people's minds. Therefore, we can say that the views put forward have some aspects that are open to criticism and should be reconsidered from various perspectives.

Keywords: Kalam, Ash'arism, Maturidism, Exam, Troubles.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

